

УДК 314.7+316.35

Олександр Демиденко

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА В КОНТЕКСТІ ЙОГО УЧАСТІ В МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

У статті проаналізовано громадянську ідентичність українського студентства в умовах його залучення до міграційних процесів. На основі даних соціологічних опитувань вивчено рівень самосприйняття молоді в якості громадян України та досліджено його вплив на міграційні амбіції та формат їхньої реалізації в сучасних умовах

Ключові слова: міграція, студентство, громадянська ідентичність, Україна, патріотизм, самосвідомість.

Демиденко А.

ГРАЖДАНСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ УКРАИНСКОГО СТУДЕНЧЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ЕГО УЧАСТИЯ В МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССАХ

В статье анализируется гражданская идентичность украинского студенчества в условиях его вовлеченности в миграционные процессы. На основе данных социологических опросов изучается уровень самовосприятия молодежи в качестве граждан Украины и исследуется его влияние на миграционные амбиции и формат их реализации в современных условиях

Ключевые слова: миграция, студенчество, гражданская идентичность, Украина, патриотизм, самосознание.

Demidenko O.

THE CIVIL IDENTITY OF UKRAINIAN STUDENTS IN THE CONTEXT OF THEIR INVOLVEMENT IN MIGRATION PROCESSES

The article analyzes the civil identity of Ukrainian students in the context of their involvement in migration processes. The level of self-perception of young people as citizens of Ukraine is studied and its

impact on migration ambitions and the format of their implementation under current conditions is considered on the basis of sociological surveys' data.

Key words: *migration, students, civil identity, Ukraine, patriotism, self-awareness.*

Студентство є особливою соціальною групою. Її значення для розвитку держави важко переоцінити – саме ця активна й освічена молодь покликана реалізовувати та забезпечувати майбутнє для України. Відтак актуальним стає питання розвитку та виховання студентства відповідно до патріотичних поглядів, формування в його представників національної та громадянської ідентичності. Паралельно українська студентська молодь активно залучається до процесів зовнішньої міграції, що має негативний ефект, підриваючи потенціал нашої держави. З цього постає необхідність зрозуміти зв'язок між активізацією міграційної практики з самоідентифікацією її учасників, виявити, наскільки та як громадянська, національна та культурна самосвідомість впливає на позиціонування молоді та планування нею свого майбутнього в сучасних умовах.

Специфіку студентства визначають тим, що воно є:

- найосвіченішою соціальною групою сучасного українського суспільства;
- найбільш мобільною соціальною групою в інформативному, освітньому, креативному контенті;
- потенційним соціальним ресурсом розбудови України цивілізованої європейської країни;
- «презентатором» інтелектуального ресурсу українського суспільства;
- соціальним капіталом українського суспільства [1, с. 37].

В умовах поступового розвитку української незалежної державності у XXI столітті відбувається зростання показників самоідентифікації студентської молоді з українським громадянством. На основі порівняльного аналізу даних досліджень 2000–2001, 2005–2007 і 2008–2009 років Л. Сокурянська робить висновок, що на тлі відносної стійкості етнічної, регіональної, локальної, європейської, радянської, релігійної, політико-ідеологічної та деяких інших видів соціальної ідентичності саме громадянська ідентичність сучасної української молоді значно зросла. Так, на початку 2000-х років 31% опитаних студентів вітчизняних вищих навчальних закладів заявили, що повною мірою відчували себе громадя-

нами України. В середині першого десятиліття XXI століття таку відповідь надали вже близько 55 % респондентів. Наприкінці 2000-х років ці показники зросли до понад 57% [5, с. 66]. Водночас послідовно знижується кількість осіб, які швидше за все не відчують себе громадянами України (з 19% до 3%) та зовсім не відчують себе громадянами України (з 10% до 3%) [9, с. 336]. Уже після подій Революції Гідності – які сприяли підйому патріотичних настроїв і національної самоідентифікації – у межах дослідження ідентичності українського студентства протягом 2014–2015 років Соціологічним центром імені М. П. Драгоманова було проведено загальнонаціональне опитування «Міжетнічні відносини в Україні: студентський погляд». Його результати показали, що Україну сприймають як освічену, креативною частиною молоді як держава громадянської нації – 62% опитаних самоідентифікують себе, насамперед, як громадяни України. 11% студентів відповіли, що вважають себе громадянами світу; 9% ідентифікують себе з українським етносом; 7 та 5% – з рідним місцем або регіоном проживання. Цікаво, що, незважаючи на активну інформаційну підтримку європейських цінностей і процесів європейської інтеграції, лише 3% опитаних вказали, що вважають себе громадянами Європи [1, с. 44–45]. Таким чином, правильним є твердження про те, що студентська молодь в Україні визнає свій зв'язок із Батьківщиною й ідентифікує себе з українським громадянством.

Утім, І. Петровська вказує на той факт, що усвідомлення належності до держави ще не означає формування в людини громадянської ідентичності. Громадянська ідентичність є комплексним багатограним феноменом, лише частина якого усвідомлюється особистістю. Посилаючись на проведене авторське дослідження «Громадянська ідентичність», дослідниця зауважує, що 22% українських студентів мають низький рівень сформованості національної громадянської ідентичності; 53% – середній рівень; 25% – високий рівень. Вона також припускає існування різних типів громадянської ідентичності: «протестної», «невизначеної», «патріотичної», «конфліктної», «гармонійної» тощо [4, с. 181]. Виходячи з цього, дослідниця підкреслює наявність кризи української громадянської ідентичності, яка ускладнює створення та розвиток дієздатного громадянського суспільства, а водночас – організоване конструктивне розв'язання багатьох соціальних проблем. І. Петровська стверджує, що вона, зокрема призводить до високої еміграційної готовності (нерідко замаскованої під трудову, навчальну,

шлюбну міграцію), яка також є істотною проблемою українського суспільства. Еміграція такого роду є насправді своєрідною «втечею від держави»; у деяких випадках вона становить деструктивну компенсацію нереалізованості власної громадянськості [3, с. 54]. Той факт, що в ці процесу залучається й молодь, є загрозливою тенденцією для України.

Не викликає сумнівів наявність тісного зв'язку між сферою ідентичностей та еміграційними настроями сучасної молоді. Наприклад, одним із мотивів бажання виїзду за кордон із метою постійного місця проживання є відчуття себе чужим і знедоленим у рідній державі, слабка залученість у соціальні зв'язки та відносини, що, власне, і є повсякденнісною експлікацією соціальної, громадянської ідентичності. Ідентичність відіграє важливу роль у формуванні еміграційних настроїв молоді, адже саме усвідомлення власної ідентичності, як відзначає О. Стегній, гарантує певне розміщення індивіда у просторі соціальних відносин і прийняття рішення – пристосовуватись до життя в певному просторі чи переміститися в інший [6, с. 128]. З цією думкою погоджується і Н. Іванова, за якою «ідентичність може бути фактором зміцнення соціальних зв'язків, регулювання поведінки індивіда і прийнятих ним соціальних норм» [2]. Проте слід конкретизувати, про які саме моделі ідентичності йдеться. Як свідчать результати опитувань, сучасне українське студентство тією чи іншою мірою одночасно співвідносить себе з широким ансамблем ідентичностей (від локальної до глобальної) [7, с. 491].

Дані соціологічних досліджень демонструють, що, незважаючи на зростаючу громадянську ідентичність українських студентів, рівень їхніх еміграційних настроїв протягом останніх десяти років залишається практично незмінним. Так, опитування 2008–2009 рр. продемонструвало, що 33,5% студентів східних регіонів і 39,7% західних готові виїхати за кордон із метою тимчасового працевлаштування. Натомість дослідження ситуації в Харкові та Луцьку, проведене в 2014 році, засвідчило популярність цієї ідеї в 35,3% і 36,3% відповідно. Стабільним – на рівні 16–19% – залишалося бажання представників Сходу змінити своє постійне місце проживання [9, с. 338]. Певне зниження цих показників на Заході після подій Революції Гідності можна пояснити патріотичним підйомом в умовах російської агресії. Водночас слід підкреслити, що дані за 2014 рік у цьому випадку не є репрезентативними. В умовах певного розчарування, викликаного недостатньою інтенсивністю

реалізації реформ у постреволюційний період, зараз можна очікувати повернення популярності до ідеї постійної міграції.

Таким чином, еміграційні настрої є достатньо розповсюдженими серед представників студентської молоді. Втім, на думку експертів, така ситуація не свідчить про відсутність патріотичних почуттів у тієї частини студентства, яка налаштована на виїзд із України. Характеризуючи міграційні мотиви української освіченої молоді, вони вказують на зростання їхньої зрозумілості та чіткості, порівняно зі станом справ на початку XXI століття. Сьогодні міграційні плани зумовлені перш за все прагненням до самореалізації та бажанням жити в демократичному суспільстві. Останнє може свідчити про те, що певна частина еміграційно налаштованих студентів не бажає брати на себе відповідальність за розбудову в Україні демократичної держави, що виглядає певним дисонансом на тлі підвищення політичної суб'єктності вітчизняного студентства [9, с. 342]. У будь-якому разі, виходячи з цього ми можемо стверджувати, що міграційні настрої певної частини сучасного українського студентства не є проявом його антипатріотизму. Вони, насамперед, зумовлені прагненням до самореалізації у професії, особистому житті тощо. Таким чином, громадянська, патріотична компонента загальнонаціональної ідеї знаходить підтримку в масовій молодіжній свідомості, незважаючи на популярність міграційних перспектив [8].

Звичайно, такий висновок стосується не всіх представників досліджуваної соціальної групи. Індикатором, який найбільшою мірою диференціює студентів у зв'язку з еміграційними настроями, є бажання зміни громадянства. По-перше, це є маркером громадянської ідентичності на формально-номінальному рівні. По-друге, це може свідчити про еміграційні установки та мотиви, що передують самій міграційній дії [7, с. 493].

Характеризуючи українське студентство, залучене до міграційних процесів, з точки зору їхньої самосвідомості, підкреслимо, що найбільш актуальною ідентичністю для 63% потенційних емігрантів є локальна; за нею – ідентифікація себе як представника регіону (48% опитаних) і, як не дивно, як громадянина України (47%). Найменш близькими для студентів, які мають бажання виїхати за кордон у межах зміни постійного місця проживання, є радянська й європейська моделі ідентичності [7, с. 496–497]. І. Р. Петровську вражають еміграційні настрої майбутніх фахівців: 92% студентів із «протестною» та 54% студентів із «невизначеною» громадян-

ською ідентичністю в разі можливості і без вагань готові переїхати жити в іншу країну. На думку дослідниці, таку ситуацію необхідно виправляти. Дуже важливо, щоби країна, забезпечивши молодим людям право на освіту, сприяла соціально-професійній та особистісній самореалізації майбутніх фахівців. Саме за таких умов їхня громадянська ідентифікація буде набувати емоційно-ціннісної значущості та патріотичного забарвлення [4, с. 181].

Підсумовуючи позиції українських експертів із досліджуваного питання, ми маємо констатувати, що зростання самоідентифікації української молоді в якості свідомих громадян відбувається в умовах стабілізації на достатньо високому рівні її міграційних сподівань. Це, з одного боку, доводить необхідність визначати громадянську ідентичність осіб на основі комплексу факторів, а не лише самостійної думки людини про себе, а з другого – дозволяє стверджувати, що участь студентів у міграційних процесах викликана проблемами з самореалізацією в Україні, а не відмовою від її сприйняття як ідентифікатора та Батьківщини. У результаті такі мігранти, за належної уваги, можуть бути агентами впливу нашої держави за кордоном.

Література:

1. Кісла Г. О. Ідентичності українських студентів як фактори конструювання міжетнічних відносин / Г. О. Кісла // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2015. – Вип. 19-20. – С. 37–51.
2. Красинец Е. С. Международная миграция населения в России в условиях перехода к рынку / Е. С. Красинец ; Ин-т соц.-экон. проблем народонаселения. – М. : Наука, 1997. – 191 с.
3. Петровська І. Р. Громадянська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу / І. Р. Петровська // Психологія і особистість. – 2017 – № 1 (11). – С. 53–63.
4. Петровська І. Р. Особливості громадянської ідентичності студентів / І. Р. Петровська // Наука і освіта – 2015. – № 10. – С. 177–182.
5. Сокурянская Л. Социокультурные факторы конструирования и трансформации гражданской идентичности украинских студентов / Л. Сокурянская // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. – 2012. – № 3. – С. 65–70.
6. Стегний А. Опыт сравнительного анализа национально- групповой идентификации украинцев и русских в Украине / А. Стегний // Национально-гражданские идентичности и толерантность. Опыт России и Украины в период трансформации. – К. : Институт

соціології НАН України; Інститут соціології РАН, 2007. – С. 128–143.

7. Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія / За ред. В. Л. Арбеніної, Л. Г. Сокурянської. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 520 с.

8. Ціннісні орієнтації сучасної молоді України (за результатами досліджень): Інформаційна брошура. – К.: СПД Соколянський А. Ю., 2011. – 27 с.

9. Щудло С.А., Сокурянская Л.Г., Остроухова Г.С. Феномени громадянської ідентичності у контексті еміграційних прагнень сучасних студентів: порівняльний аналіз студентства східного та західного регіонів України / С.А. Щудло, Л.Г. Сокурянская, Г.С. Остроухова // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* – 2014. – Вип. 20. – С. 334–343.